

הערות שונות על ספר רביעי

א. הרב י"ש שפיגל פרסם תשובה מהג"ר יצחק אייזיק וואליך ז"ל בענין נוסח הברכה תקע בשופר גדול, ומבאר דקיבוץ גליות יהיה קודם ביאה לארץ, ועפ"ז אין לומר בנסח הברכה לארצנו, עיי"ש מקורותיו. ויש להוסיף מפי' הראב"ד במס' עדיות (פ"ב מ"ט) שכותב: "ובמספר הדורות לפניו והוא הקץ שנה קורא הדורות מראש אע"פ שנה ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה וגו', כלומר אע"פ שנותן קץ לגליות ישראל ולשעבוד שלהם בשנים מ"מ לענין הטובות והנחמות האמורות להם במספר הדורות הוא תולה, לפי שהוא רואה את הדור שהוא זכאי ומתגלגל עמהם עד שמגיע לאותו הדור, וכן היה בשעבוד מצרים אע"פ שנגאלו בסוף ארבע מאות שנה לא שבו לשבת בארץ עד דורו של יהושע, וכן לימות המשיח כשיגאל אותם הקב"ה לא יכנסו מיד לארץ אלא יוליך אותם למדבר העמים כנבואת יחזקאל". ועי' עוד בספר ויואל משה (ברוקלין תשכ"א) מאמר א אות כב.

ב. במבוא לצוואת שארית יהודה לרבי יהודה ליב רח"ל, נפלו כמה טעיות בעמ' קכד, בענין משפחת ר' זעלקי סג"ל מליכטנשטט.

נאמר שם שהג"ר יוסף לרנר בעל 'מרפא לנפש' ו'עונג נפש' היה חתן הגאון ר' יצחק מו"ץ דשיטנהופן, ובאמת היה בן ר' יצחק ל"ש נכד ר' יצחק מו"ץ דשיטנהופן (עי' במגילת יוחסין הנזכרת שם), וחתן הג"ר בנימין וואלף רייכלש ז"ל, והדפיס חיבורו 'עונג נפש' ביחד וסמוך לחיבורו של חותנו 'דברי התענוגים' (גם אחיו ר' שלמה זלמן היה חתן זקני הג"ר הלל פולק אב"ד אייכשיץ, שהיה חתן הג"ר בנימין וואלף).

בהערה 28 נאמר: "ואולי הוא ר' זעלקי שנפטר כ"ו אדר תק"ו ונספד ביערות דבש ומובא בפלתי סי' (ק"ו) [ק"י]". דבר זה טעות, דמוכח דקאי שם על חתנו הג"ר אברהם פאסלבורג, ופשוט.

www.otzar.org

ג. במאמרו של הרב שמואל אשכנזי, בענין הפתגם 'אין נביא בעירו', מעתיק בעמ' שיח-שיט מספר צפנת פענח לר' אלעזר אשכנזי, שכותב בפר' לך: "כי כן דרך העולם שהם מבזים דברי האיש המתגדל עמם מזמן הנערות, ולא יחשבוהו שהתחכם, וכ"ש כשבא לחדש דבר שלא הרגילו בו כל אנשי הדור ולא שמעוהו מעולם, אכן כשילך לארץ מרחק שמה ישמעו המשכילים ויבינו חכמתו ויהי מקובל בעיניהם ואפשר שיצליח שם".

ומעיר הכותב דאולי צ"ל "שמה ישמעו המשכילים". אך לענ"ד אינו נראה להגיה, דלפי"ז כפל בלשונו: "שמה ישמעו כו' ואפשר שיצליח", אלא נראה פשוט לפי סגנון הדברים שכוונתו שבמקום שהתגדל לא ישמעו לו כלל ולא יחשבוהו לחכם, אבל במקום אחר שמה עכ"פ ישמעו מה שאומר, כי יחשבוהו לחכם ואולי יצליח ויתקבלו הדברים שאומר.

וכדבריו כתב בספר חלק יפה להג"ר רחמים נסים יצחק פאלאג'י (אזמיר תרכ"ח) בפר' לך, ועי' עוד לו בפר' בלק, שמבאר בדרך זה הפסוק 'אל נא תמנע מהלוך אלי כי כבוד אכבודך מאד', דאף שיכול לקללו בעירו לא ימנע מלכבדו אל בלק לקלל, דהגם שאפי' בעירו שהיה בה בעודו קטן עתה שנתגדל יכבדוהו, מ"מ אינו כ"כ כבוד כמו כשהוא הולך לעיר אחרת, דשם כבודו יותר מאד. וציין לזה בספר זכר עשות (להג"ר יעקב ארגואיטי, דומ"ץ בעיר איסטנבול) ערך 'אין נביא בעירו'. עוד ציין דהחיד"א כתב בספר תומ"א [תומ"ת אנ"ך] ר"פ בלק ד"ה ארץ בני עמו אין נביא בעירו, ולא נמצא שם (אולי נאמר כן בספר תומת אנ"ך לר' זאב וואלף פוהורילס).

ולענין מקור הפתגם, עי' עוד בס' שו"ת בית דוד (לייטר) סי' קא, שכתב דאף שלא נמצא זה בספרות

חז"ל, ידוע דכמה מאמרים מדברי חז"ל נשתקעו גם בספריהם גנבו ושמם בכליהם, וכ"ה בספר אוצר ישראל, ערך משל, דכמה אמרות נמצאו בספריהם שהורתם ולידתם היו בקרב מחנינו אשר שמעו מפיה הבריות, וכמו אין איש יכול להיות נביא בארץ מולדתו.

תח18/07/09

ד. במאמרו של הרב דוד קמנצקי, 'בין ירושלים דליטא לירושלים דאשכנז', האריך בעמ' רסט-רעג שהגאון בעל הפלאה התייחס אל הגר"א כאל מורה דרך ביהדות, ויסוד דבריו הוא דיוק בדרשתו שהועתק ע"י תלמיד, שאמר "ושמעתי שבכמה ק"ק שרפו הספרים ההמה וכווילנא שרפו אותם לעין כל", ומקשה למה פירט דוקא עיר וילנא ומה המשמעות המיוחדת שבזה, אלא ע"כ משום ששם שרפוהו בפקודת הגר"א וכוונת בעל הפלאה שמפי הגר"א תצא תורה והוראה לישראל.

אמנם אם כוונת בעל הפלאה כדבריו, היה מדייק לומר כלשונו של הג"ר טעבלי כ"ץ שיף: "וכווילנא ע"פ ציוות החסיד המפורסם מוה' אליהו שרפו...", אלא פשוט דכוונת בעל הפלאה שכוילנא שרפו הספרים בפומבי, מה שלא שמע שעשו כן בשאר המקומות. וכלשונו: "ושמעתי שבכמה ק"ק שרפו הספרים ההמה וכווילנא שרפו אותם לעין כל", ותו לא מדי.

ה. במאמרו של הרב דוד צבי הילמן אודות הספר אוצר ישראל, הראה כתמישים מקומות בספר (רובם גם בספר אוצר דינים ומנהגים), שמתברר מדיף רית השכלה וגם סתם הבלים שקלט מאווירה של אמעריקא שאין דעת החכמים נוחה מהם. ולעומת זה מציין הרב שפיגל לכמה ספרי שאלות ותשובות שהעתיקו ממנו. לתומר הנושא יש לחלק בין מושגים בעיני הלכה והשקפה לאוצר ידיעות במילי דעלמא הנוגע לישראל, שהמקומות שהעתיק הרב הילמן הוא בעיקר במושגי יהדות אבל גדולי ישראל לא השתמשו בו כי אם לידיעות במילי דעלמא, וכגון היסטוריה וכדומה. דוק ותשכח (ועי' עוד בכתב עת 'תגים' חו' ג-ד עמ' 127).

בכל הכבוד,

יונתן בנימין בוכינגער

ניו יארק

אוצר החכמה

*

כמה הערות למאמרים שפורסמו בספר רביעי

א. במבוא שהקדים הרב אריה ליבוביץ לתוספות אשכנזיות עתיקות (עמ' טז), הוא עוסק בפשר הביטוי 'ל"ש' המצוי בחיבור. הוא מביא מדברי הרב שושנה בהקדמה לספר תוספות ר"י הזקן ותלמידו (מכון אופק, ירושלים תשס"ז) כאילו ביטוי זה נפוץ בכתבי יד אשכנזים. אלא שאין דבר זה מדויק. הרב שושנה כותב שם (עמ' 39-36) שביטוי זה נמצא גם בחידושי רבנו דוד מבונפיד, תלמיד הרמב"ן. הרי לנו שאין זה מאפיין אשכנזי כלל ועיקר.

עוד שם, עמ' יח, הערה 16, הזכיר את דעת פרופ' סולובייצ'יק הסבור כי בדור שאחרי רבנו תם התמעטו הקשרים בין יהודי צרפת ואשכנז. הדברים נכתבו ללא הפניה ואפשר שיחזיקו לי טובה אם אציין לספרו של ח' סולובייצ'יק, הלכה כלכלה ודימוי עצמי, הוצאת מאגנס: 'ירושלים תשמ"ה, עמ' 97, ושם בהערה 53 קיימות הפניות למאמרים נוספים שלו. קרוב לכך כתב גם פרופ' י' זוסמן, מפעלו המדעי של פרופסור אפרים אלימלך אורבך, מוסף מדעי היהדות 1 (תשנ"ג) עמ' 51-48. תריש נוסף בקרקע